

érvénye túlmutat a helyi kereteken. Ha írásait lefordítják, ez az ő számára azt jelenti, hogy áttöri az elszigeteltséget. Nekünk, magyaroknak pedig külön öröm, ha műveinket franciára fordítják. A magyar irodalom mindig szorosan kötődött a francia irodalomhoz, a tehát műveimet franciára fordítják, ez annyit jelent, hogy forrásainkkal, mestereinkkel találkozunk. Ez komoly kihívás számunkra! Meg aztán itt van a francia nyelv irgalmatlan előnye: itt nem lehet kifejezni semmit, ami homályos vagy zavaros. Halálos veszély ez a mi számunkra, hiszen a nyelv logikája könyörtelen. De ha a próbát megálljuk, ha a fordítás sikerült, az munkánk kétszeres dicsérete.

Jean Tailleur
LES LETTRES FRANÇAISES
1970. október 28.
(Fordította: Szántó Judit)

Örkény Párizsban

Örkény István, magyar állampolgár (az ország fővárosa: Budapest), kora 56 év, szeme világoskék, jóságos, nevetős. Haja nincs (volt mibe beleöszülnie), illúziói nincsenek (de azért mosolyog), a cigarettáról leszokott (a szív belefárad abba, ha a gazdája az életet a szívére veszi). Csupa tehetség, elevenség és tűz.

Vannak, akik Vichybe járnak gyógykezelésre; én Keletre szoktam. Ha lehet, minden évben. Egyszer Varsóból magammal hoztam egy darabot; a címe *Tangó* volt.

Ez idén Budapestről egy másik színdarabot hoztam magammal, a címe *Tóték*; és hozzá egy barátot, a neve Örkény István. Hazájában 1961 óta számít híres írónak. Novellái, drámája, egyperces novellái, amelyek olyan erősek, mint egy-egy szem babakávé (én minimitoszoknak hívom őket), hirtelen segítették hírnévhez. Azelőtt? Ó, azelőtt életének jó részét inkább azzal töltötte, hogy megpróbált észrevétlen maradni. Soha nem azok sorában, akik a gyeplőt fogják, inkább azok között, akikre a gyeplőt rávetik.

Horthy alatt baloldali volt, a háború alatt zsidó, amikor kommunista lett, „polgári származásúnak” minősült, 1956-ban „ellenforradalmárnak”, s utána egy külvárosi gyárban dolgozott. 1942-ben a zsidó munkaszolgálatosok táborából a szovjetek mentik ki, akik átszállítják egy hadifogolytáborba. Mikor ezt a tábort elhagyja, erősebb benne az elszántság, mint valaha: segíteni a forradalmat, felszabadítani a magyar népet. Örkény István tanuló, aki élete sorsdöntő vizsgáin általában legfőljebb közepes osztályzatot kapott, magatartásból pedig, mint zsidó (aki egyébként katolikus családból származik) nullát, Rákosi király sztálinista uralma idején még a közepest sem éri el, sőt. Az új korszak elején is csillagos nulla jár neki. Végül aztán a börtönök kapuja szélesre tárul, a szájuk kinyílnak, ha elég lassan és óvatosan is. És Magyarország hirtelen rájön, hogy Örkény, a hajdani bukott diák, az osztályelsők között van. Nagy utat járt meg. Azt kérdezem tőle:

— Az a körülmény, hogy egyszerre volt „polgár — értelmiségi — zsidó — kommunista — magyar”, „használt-e” munkásságának, vagy hosszú távon egyszerűen csak fárasztónak bizonyult?

Azt feleli:

— Használt. Persze még hasznosabb lett volna, ha ráadásul néger vagy leprás is vagyok.

Örkény István nagyon jó író. Mellesleg: vígjátékokat ír, vagyis a lehető legkomolyabb író.

— Mivel magyarázza Örkény István azt, hogy Magyarországon és Lengyelországban, Csehszlovákiában és a Szovjetunióban mindig az írók indították el (vagy fejezték ki elsőnek) a bírálat, a revízió vagy a nyílt lázadás folyamatát a sztálinista vagy neosztálinista rendszerek ellen?

— Ennek az az oka — feleli —, hogy a tőkés társadalomban a proletárok voltak azok, akik „láncakon kívül” semmit nem veszíthettek, a sztálinizmus alatt pedig az írók.

— Az ön „egyperces novellái” tanmesék, példázatok, rövid „expressz-mítoszok”. És a „vaskos bohózat” álarcja mögött tanmese a *Tóték* is. Mivel magyarázza, hogy Kelet-Európában, Kafkán kezdve és önnel végezve — kérem, nehogy most merő szerénységből felugorjon — ezek a mítoszok újjászülettek?

— Nem ugrom fel. Itt nem értékről vagy tehetségről van szó, hanem egy szituációról. Mi, magyarok, csehek, románok stb. egy olyan határ mentén élünk, amely a lét két különböző értelmezési módja között húzódik. A határállomások személyzete mindig kitűnően értesült. Így hát elsőként érezzük meg azt is, ha háború van kitörőfélben, avagy valamilyen erkölcsi válság vagy filozófiai katasztrófa esedékes.

Kafkától Mrozekig, Haveltól Andrzejewskiig, kénytelenek vagyunk új mítoszok teremtésével próbálkozni, vagyis új szótárakat szerkeszteni, amelyek címszavai a határ mindkét oldalán közérthetőek. Új nevet kell adnunk a növényeknek, a tengereknek, a szülő anyák jajongásának, mindennek. Talán csak a matematikai fogalmak örökérvényűek.

— És mit gondol, sikerülhet ez?

— Attól tartok, nem. De talán valamivel több esélyünk van a sikerre, mint önöknek, mert mi, abban a bizonyos határsávban, olyan változásokat éltünk meg, melyek valóban új értelmet adtak a tengereknek, a növényeknek, a jajszónak és az örömnök...

— Ha három szóval kellene jellemeznem az ön írói munkásságát, azt mondanám: humor, tömörség, többértelműség. A humora, úgy gondolom, a természetes „önvédelmet” szolgálja. De honnan a tömörség, honnan a többértelműség?

— Évekbe telt, amíg „rövid” lettem és kiirtottam minden fölöslegeset... Abból indultam ki, hogy két ember, akinek már vertek szöveget a fejébe, a „kalapács” szó hallatán föltehetően fogyanazt érzi és gondolja... Én ezzel a szöggel a fejemben írok, olyan olvasóknak, akiknek fejében szintén ott a szög. De ha majd *Egyperceseim* franciául megjelennek, vajon mit értenek belőlük azok, akiknek talán más valami van a fejében? Mondjuk, nem szög, hanem dugóhúzó?

Egyperceseimben van például egy szöveg, amely merő kollázs. Minimális rövidítéssel adja vissza a kivégzések (akasztásokra vagy agyonlövésekre) vonatkozó magyar katonai szabályzat cikkelyeit. Ez a „novella” egy barátom élményén alapul. Az illető a sztálini korszakban magas rangú katonatiszt volt. Egy reggel parancsot kapott: vegyen részt tíz tábornok kivégzésén, akik természetesen ártatlanok voltak. A kivégzőosztagot barátja, Révai tábornok vezényelte. Egy évvel később újabb parancsot kapott: újabb kivégzésen kellett részt vennie. Ezúttal egy másik tábornok vezényelte a kivégzőosztagot, amely előtt Révai tábornok állt...

— És hogyan érzi magát ma a régi kommunista író, aki 1956-ban nem lépett be újra a pártba, hosszú éveken át csendben, „kegyvesztetten” élt, csak nemrég kezdett el újra publikálni, és most azért jött Párizsba, hogy egy francia színpadon lássa, miképp szállja meg a Tót családot az őrnagy?

— A mi, Európa közepén összezúfolódott kis országainknak csak egyetlen, kisadagnyi szabadság jutott; ezen kell osztozniuk. A családi asztal fölött csak egyetlen lámpa lóg. Ha ezen osztozni akarunk, sötét lesz... Attól tartok, önök ezt nehezen értik meg... Bizonyára azt szeretnék, ha nyíltan beszélnek, megnevezném az áldozatokat és a hóhérokat...

— Nem — felelem. — Nem nehéz megérteni.

Örkény félhangon beszél erről az ő Európájáról, ahol olyan nagy az egymásra utaltság, a zsúfoltság, hogy érezni a szomszéd leheletét. És az ember arra kényszerül,

hogy szolidáris legyen még az ostoba vagy bűnös tetteikkel is (ő nem ezeket a szavakat használja. „Hamis, torz, hibás tettekről” beszél).

— Magammal se tudok egyezsége jutni — mondja —, de hiába: nem bírom lefegyverezni a saját hazámat, nem bírom megtagadni kollektív sorsunkat...

István, ön végigcsinált egy háborút, több fogságot, egy vagy két forradalmat, és ötven év alatt több életet élt meg. Mit tanácsolna egy tizenkilenc éves fiatalembernek (aki egyébként úgysem fogadja meg a tanácsot) egy vasúti peronon, ahol csak néhány percük van?

— Azt, hogy keressen magának (ha talál!) olyan hazát, amely még több háborúval, forradalommal, sztrájkokkal, megpróbáltatással és csapással sújtja, mint engem az én hazám, és ahányszor én kezdtem, annyiszor kezdje ő is előlről az életet.

— Ez idő szerint milyen a kapcsolata az élettel?

— Elviselem, legalábbis addig a pontig, amíg nem válik elviselhetetlenné. Ott aztán mindent megbocsátok neki és hozzáfogok, hogy ismét elviseljem. És ez így megy újra és újra...

— És a nők?

— Egész életemben szerettem őket, nem azért, mert megérdemlik, hanem mert túrték, hogy szeressem őket.

— És a párt?

— Pártonkívüli vagyok. De a pártonkívülieknek is megvan a maguk kapcsolata a párttal. Így hát én is egyre csak várok. Hogy mire? Ó, egy apró kis semmiségre: arra, hogy csodákat műveljen.

Claude Roy
LE NOUVEL OBSERVATEUR
1968. október 7.
(Fordította: Szántó Judit)

